

AGORANOMI

Deze rubriek staat open voor iedereen die op het gebied van de ruimtelijke ordening iets wil aankondigen, verslaan of bespreken. Ook reacties op in Agora geplaatste artikelen zijn welkom. Kopij sturen naar redactie, zie colofon op bladzijde 3.

In de Beurs van Berlage is momenteel een bijzondere expositie te zien. Onder de titel 'Nieuw Nederland' worden er ruimtelijke ontwerpen tentoongesteld voor Nederland in het jaar 2050. De tentoonstelling is één van de activiteiten van de stichting Nederland Nu Als Ontwerp (NNAO).

Deze stichting is eind 1984 opgericht om aandacht te vragen voor de kwaliteit van het Nederlandse leefmilieu op de langere termijn. Nederland is volgens de Stichting NNAO hard toe aan vernieuwing. Ze pleit ervoor veel meer te investeren in de geleidelijke vernieuwing van ons land, zodat het ook in de volgende eeuw een prettig land zal zijn om in te wonen en te werken. Daarvoor zijn ruimtelijke ontwerpen nodig, zodat de mensen nu al een idee krijgen over hoe het allemaal kan en moet worden.

Aanschouwelijk

De ruimtelijke ontwerpen op de tentoonstelling zijn gegroepeerd rond vier scenario's die elk een mogelijke toekomstige ontwikkeling van Nederland als leefmilieu weergeven. De inhoud van deze scenario's is al in vorige nummers van Agora aan de orde gekomen. In dit artikel staan, evenals op de tentoonstelling, de verschillende ontwerpen centraal. Vijftig ontwerpen die elk passen bij een van de vier scenario's en elk een verschillend schaalniveau hebben, worden op uiteenlopende wijze aanschouwelijk gemaakt. Van ieder scenario komen drie schaalniveaus aan de orde. Nederland als geheel (met een kaart 1:250.000), een regionale uitwerking (met een kaart 1:50.000) en een aantal zogenaamde fragmenten waarin typerende onderdelen binnen elk scenario in het klein zijn uitgebeeld.

Sommige ontwerpen omvatten voornamelijk tekst, andere voornamelijk beelden. De teksten zijn

Nieuw Nederland als onderwerp van ontwerp

Tentoonstelling geeft mogelijkheden voor het jaar 2050

soms technisch van aard, soms dichterbij, meestal beide. Andere ontwerpen worden visueel gepresenteerd en omvatten collages, schetsen, maquettes, foto's of dia-beelden. De geschetste fragmenten hebben onder meer betrekking op infrastructuur, recreatie en wonen.

Wonen in 2050

Aan de hand van de woonfragmenten kan geschetst worden wat op de tentoonstelling verwacht kan worden.

De vondsten in het woonfragment van het *kritische scenario* illustreren duidelijk de sociale gelijkheid die in dit scenario centraal staat. Zo is er een woonmobiel ontworpen waarbij behuizingen beweegbaar op een circuit staan gemonteerd. Door middel van nauwkeurig gereguleerde verplaatsingen woont een ieder in verschillende woonomgevingen: 'een ruimtelijke stoelendans zonder verliezers'. Niemands woonpositie ligt voor altijd vast, woningen zijn flexibel omdat er altijd omstandigheden zijn die een herstelling redelijk en nodig maken: bij huishoudensgroei een grotere woning, bij splitsing een kleinere. In het *zorgvuldige scenario* wordt het wonen gekenmerkt door de binding met de aarde; daar waar het ontwerp hoog oprijst wordt door middel van een dakterras de binding met de aarde hersteld. Het ontwerp onderscheidt zich van de woonfragmenten in de andere scenario's doordat er niet geëxperimenteerd wordt met woning en woonomgeving: de aarde en het wonen zelf staan centraal. Dit wordt onder meer geconcretiseerd in de keuze van de milieuvriendelijke materialen steen en hout. Een gewelf met plexi-koepels lijkt op het eerste gezicht hiermee in tegenspraak, maar is slechts bedoeld als waar-

schuwing: 'niet hoger, hierboven begint het Andere'.

Wonen in *dynamisch Nederland* betekent vooral 'jezelf manifesteren'. De sociale scheidslijnen liggen niet voor eens en voor altijd vast, maar eenmaal bepaald worden zij wel tot het uiterste aangescherpt. De rijken wonen in lust-terras's, de jonge opkomende klassen hebben zich genesteld in hoog opgaande woongebouwen van de 'new town in town', een nieuwe zakenwijk in Amsterdam,

werp gaat hier verder niet op in. Normale woningen zijn er voor gewone mensen, maar het ontwerp gaat uit naar het bijzondere.

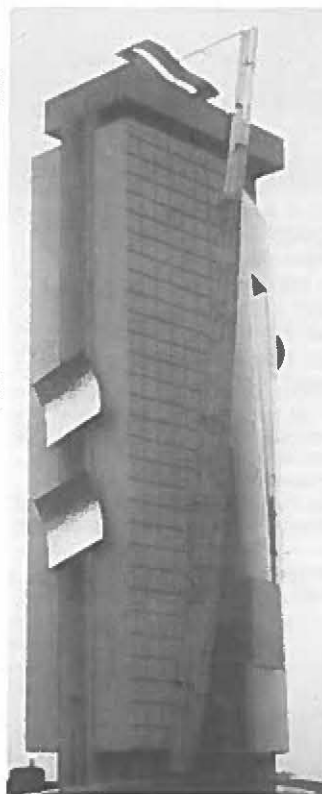
Mobiel

Paradoxaal genoeg schetst het ontwerp bij het *ontspannen scenario* een flitsend beeld van het wonen in 2050. De woonwereld heeft weinig meer gemeen met nu: nieuwe materialen en technieken voeren de boventoon, mobiel wonen is tot kunst verheven. In de *Hof van heden* is de zon het middelpunt: er is een wooncylinder ontworpen die in een etmaal om zijn eigen as draait. Na de doorzonwoning is de 'altijdzonwoning' een feit. Alleen het weer is een nog niet beïnvloedbare factor. Op deze manier schetsen de 35 ontwerpen van 'Nieuw Nederland' toekomstbeelden waaruit we kunnen kiezen, maar die we ook allemaal kunnen afwijzen. Onwillekeurig vult de bezoeker van 'Nieuw Nederland' de toekomstige ruimte zelf in, ofwel door de keuze voor een ontwerp, ofwel door uit verschillende ontwerpen datgene te kiezen wat het meest bij de eigen ideeën aansluit.

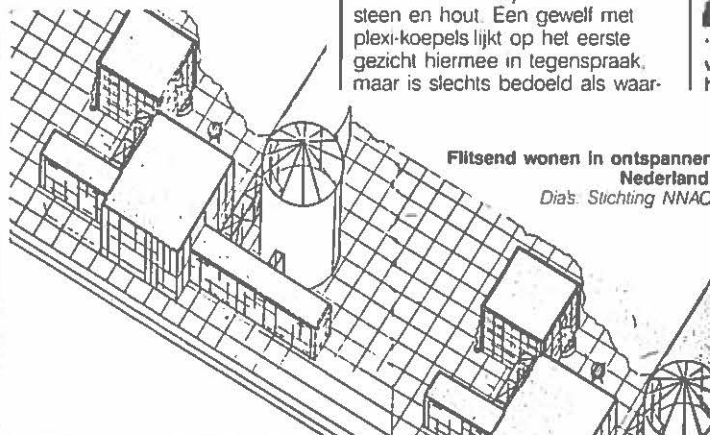
Met deze tentoonstelling hoopt NNAO een toekomstgericht denken te stimuleren. In elk geval vormen de schetsen, plankaarten, maquettes, dia's en videopresentaties en de begeleidende teksten te zamen een afwisselende en unieke expositie.

KEES VAN DER MEULEN

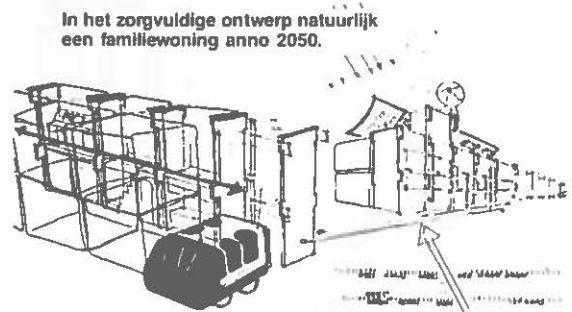
Inlichtingen: Stichting Nederland Nu Als Ontwerp, Beurs van Berlage, kamer 38, Damrak 62a, 1012 LM Amsterdam, tel. 020-271710/271755.

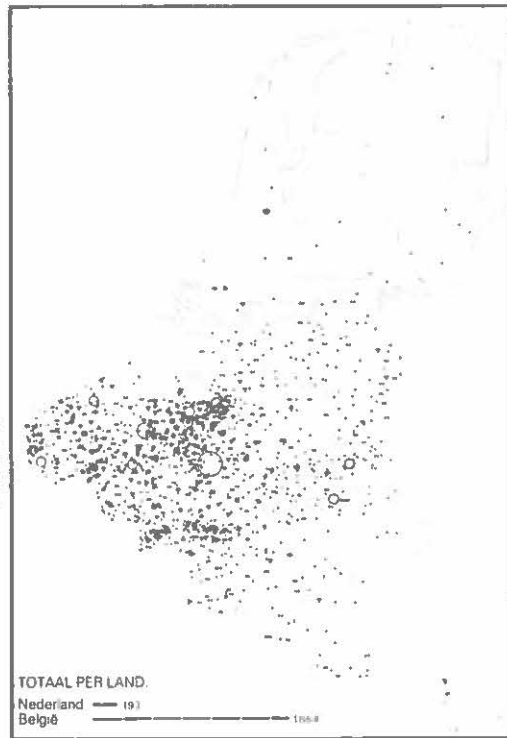
'New Town in town': woongebouw voor jonge, opkomende klassen in het dynamische ontwerp.

Flitsend wonen in ontspannen Nederland. Dia's: Stichting NNAO

In het zorgvuldige ontwerp natuurlijk een familiewoning anno 2050.

Spreiding en concentratie van de bier-industrie in beeld gebracht. Links de situatie in 1930, rechts in 1984. Kaarten: N.A.M. de Winter

en expansie gericht. Beneden de rivieren bleef lange tijd een mentaliteit bestaan die door Jansen met 'de oude brouwerscultuur' wordt aangeduid. De brouwer hechtte veel waarde aan het handhaven van zijn zelfstandigheid en was daarom wars van externe financiering. Voor hem was aanzien belangrijker dan expansie. In Zuid-Nederland werden deze brouwers al voor de tweede wereldoorlog opgeslokt door de Noordnederlandse biergiganten. In België waren grote brouwers veel minder fanatiek op het expansie- en overnamepad. De Nederlandse overheid hielp de grote brouwers een handje door in het Bierbesluit van 1926 vrij nauwkeurig te omschrijven wat wel en wat niet in bier mocht zitten. Dit was de nekslag voor de variatie van biersoorten en zeker voor de kleine brouwers die heel uiteenlopende grondstoffen gebruikten. De Belgische overheid stelde zich liberaler op en liet de kleine brouwers ongemeerd.

Smaakveranderingen

Jansen ruimt voorts in zijn betoog een belangrijke plaats in voor de consument. Belgen en ook Zuidnederlanders zijn wat eten en drinken betreft grotere levensgenieters dan de noordelingen, zodat de voedingsbodem voor een grotere variëteit in het zuiden altijd aanwezig is gebleven. Dat neemt niet weg dat smaken veranderen, ook in België. En hoewel steeds meer blijkt dat het oordeel over smaak gevangen blijft in het domein van beleving en ervaring² zijn er toch algemene trends in smaakvoorkeuren te onderkennen. Zo verschoof zowel in Nederland als in België vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw de voorkeur naar het laaggistende bier (pilsner), dat door zijn industriële produktiewijze de specialiteit van de grote brouwers was. In Nederland verdween de bovengistende produktie volkomen, terwijl de (kleine) brouwers in België hun marktaandeel met sprongen zagen achteruitgaan.

Paradoxaal genoeg heeft deze marginalisering ook bijgedragen aan hun behoud. De brouwers werden gedwongen hun regionale afzet aan te vullen met verderafgelegen markten. Hierdoor werden vele soorten bier op één plaats verkrijgbaar en werd de basis gelegd voor een *biercultuur*. Tegelijkertijd werd hun bier door de geringe produktie-omvang tot iets apart, een specialiteit, en daar was de consument van de jaren zeventig gevoelig voor. Het was de tijd waarin veel mensen een afkeer van het grootschalige kregen en een hang naar alles wat oud en ambachtelijk was. Terwijl in België door het voortbestaan van de kleine brouwers de bouwstenen voor een *biercultuur* al opgestapeld lagen, moesten deze in Nederland letterlijk geïmporteerd worden. Er zijn in Nederland nog negen kleine brouwers, maar die produceren vrijwel alleen pils. De belangstelling voor biervariatie is hier echter groeien-

Een smakelijke Geografie!

Proefschrift analyseert biercultuur in 'de Nederlanden'

Hoe vaak komt het voor dat een geografisch proefschrift niet alleen aandacht krijgt in de landelijke pers, maar zelfs doordringt tot de China Daily? Dat die eer ten deel viel aan de Amsterdamse Economisch-Geograaf A.C.M. Jansen, hangt ongetwijfeld samen met de titel van zijn dissertatie, die ook veel niet-geografen zal aanspreken: 'Bier in Nederland en België. Een geografie van de smaak'.

Uitgangspunt van de promovendus was zijn verbazing over de rijke variatie aan biersoorten die je op een willekeurig terras in België kunt proeven en het ontbreken van zo'n verscheidenheid in Nederland. Onze zuiderburen kennen naast het laaggistende bier (pilsner) ook talloze hooggistende en spontaan gistende biersoorten. Bij ons wordt 96% van het bier door de vijf grote brouwerijen gemaakt, we drinken voor 99% pils en - hoewel velen het zullen ontkennen - echt grote smaakverschillen zijn er niet.

Schaalvergroting

Jansen is zeker niet de eerste geograaf die zich met bier bezighoudt. Locatietheoretici zijn er al vanouds in geïnteresseerd omdat het een zwaar produkt is en vervoerskosten derhalve een belangrijke rol spelen bij de locatiekeuze. In de bierproduktie kunnen ook belangrijke kostenvoordelen worden behaald door op grote schaal te produceren. Voegen we vervoerskosten en schaalvoordelen samen, dan voorspelt de economisch geografische theorie een toenemende concentratie van de bierproduktie in grote fabrieken, gesitueerd in de belangrijkste bevolkingsconcentraties. Hoewel we zowel in Nederland als in België inderdaad een sterke afname van het aantal brouwerijen en een toenemende produktie-omvang van de overblijvers zien, blijkt dat in België toch nog 80

kleine brouwerijen het hoofd boven water hebben kunnen houden. Vanaf de jaren zeventig neemt hun marktaandeel zelfs weer toe. Jansen zoekt een verklaring voor dit verschil tussen de buurlanden in een combinatie van het ondernemersgedrag, het overheidsbeleid en smaakveranderingen bij de consument. In Noord-Nederland zaten veel minder brouwers dan in Zuid-Nederland en in België, en hun filosofie was totaal anders. De noordelijke brouwers, Heineken voorop, gingen rationeel te werk en waren op winstmaximalisering

In de jaren '30 bleef het bedrijf van 'Keizer/Barbarossa' als enige bierbrouwerij in de drie noordelijke provincies over. Na de oorlog verdween ook deze brouwerij van het biertoneel. Foto: Gemeente-archief Groningen.

de en er worden weer nieuwe, kleine brouwerijtjes opgericht. Dus mogelijk zal zich ook hier nog eens een echte biercultuur gaan ontwikkelen.

Betrokkenheid

Jansen heeft zich altijd zeer geïnteresseerd getoond in methodologische vraagstukken en in zijn proefschrift plaatst hij een aantal vraagtekens bij de huidige geografiebeoefening. De werkelijkheid wordt te vaak aan de theorie aangepast, terwijl het natuurlijk andersom zou moeten zijn. Zo zijn concepten als *winstmaximalisering* en *schaalvoordelen* op de brouwers van bovengistende bieren lang niet altijd van toepassing. Geografen moeten naast het gebruiken van statistieken vooral veel *praten met hun onderzoeksobjecten* of, nog beter, een tijdje gaan werken in de bierbrouwerij. Generaliseren is gevaarlijk, nuanceren essentieel. De wetenschapper moet ook zijn uitgangspunten expliciet maken. Zo steekt Jansen zelf niet onder stoelen of banken dat hij de kleine brouwers een warm hart toedraagt. Naar zijn mening zou 'een kleine plattelandsbrouwer, die honderd jaar tegen de verdrukking in één van de beste bieren van België produceert, van overheidsweg op zijn minst soortgelijke aandacht kunnen krijgen als een jubilerende biergigant.'

JELLE PIERSMA

1. Zie voor een aardige verhandeling over het verschil in eetcultuur tussen landen, het interview met Stephen Mennell in de Vrij Nederland bijlage van 25 juli 1987, p. 26.
2. Jansen, 1987, p. 181
3. Jansen, 1987, p. 236

A.C.M. Jansen: *Bier in Nederland en België, een geografie van de smaak*. Amsterdam, 1987.

Geuzebrouwerij Cantillon te Brussel, één van die kleine brouwerijen die bijdragen aan de typisch Belgische biercultuur. Foto: Vereniging Promotie en Informatie Traditionele Bieren PINT

Reactie op Van Engelsdorp Gastelaars

Bouwen voor buurt is niet zo achterlijk

In het laatste nummer van Agora stond een interview met professor Van Engelsdorp Gastelaars, waarin hij enkele niet mis te verstane uitspraken deed over het compacte-stadsbeleid en het bouwen voor de buurt. Dat niet iedereen het in deze kwesties met hem eens is, zal duidelijk zijn. Agora ontving een reactie van Saar Boerlage, werkzaam op het Instituut voor Sociale Geografie in Amsterdam.

Bouwen voor de buurt: Tegen platwalsen en vóór behoud en herstel. Foto: Martijn Gallenkamp.

In het interview, dat als titel 'Bouwen voor de buurt een volstrekt achterlijke strategie meekreeg', wordt veel overhoop gehaald. De onderbouwing van de beweringen ontbreekt echter of is onwetenschappelijk. Vooral daar waar gesproken wordt over bouwen voor de buurt geeft het interview een vertekend beeld.

Achtergronden

In de jaren zeventig waren er in verschillende Amsterdamse buurten en op stedelijk niveau zeer veel groepen actief. Men vond elkaar in de strijd tegen met name Han Lammers, die de oude wijken wilde platwalsen ten behoeve van nieuwbouw in ruime setting. Deze nieuwbouw was niet, zoals in de noot op bladzijde 18 staat, bestemd voor koopkrachtige huishoudens, maar voor gezinnen met kinderen, die zouden passen in de sociale woningbouw (de Roomtuinjes). Uit de Dapperbuurt, maar spoedig daarna ook uit andere buurten, kwam verzet, waarbij accentverschillen zeker aanwezig waren. De eisen van de actievoerders waren rekening houden met de buurtbelangen en dat betekende handhaving van het stratenpatroon (Dapperbuurt), handhaving van de woonbestemming (Bickerseiland), betaalbare nieuwbouw (Kattenburg) en een hoog percentage kleine woningen (Stuurgroep Huisvesting Alleenstaanden en Tweepersoons-

huishoudens). Steeds algemener werd de eis: 'geen afbraak, maar behoud en herstel'. Na het vertrek van de groep Lammers uit de Amsterdamse politiek is er door velen gewerkt aan het idee van de compacte stad en is er in de stadsvernieuwing veel ten goede veranderd.

Schadelijk

Van Engelsdorp Gastelaars tracht in een ingewikkelde constructie over 'gelukke' en 'mislukte' stadsvernieuwing zijn tegenstanders van eertijds in de hoek van 'achterlijk' te drukken. Een nogal onwaardige en ondoordachte manier van redeneren. Ondoordacht, omdat bij het 'bouwen voor de buurt' in de buurt die hij als voorbeeld noemde - de Nieuwmarktbuurt - direct al sprake was van verbouw van pakhuizen voor wat hoger betaalden. In een dergelijke buurt (waar vanouds wat intellectuelen woonden naast een-

voudige Amsterdammers) betekende bouwen voor de buurt uiteraard ook bouwen voor deze categorie.

Waren zijn opmerkingen voor een deel gericht op tegenstanders die wel wat kunnen incasseren, erger zijn de schadelijke, maar makkelijk in het gehoor liggende uitspraken aan het eind van het interview. Zoals: 'Ik heb het altijd al idioot gevonden dat de steden (hij bedoelt waarschijnlijk de stedelijke beleidsvoerders) zich met name verantwoordelijk voelen voor de kansarmen' en 'Steden hebben echt niets aan de situatie dat er geen bedrijf meer wil zitten. Een verpauperde stad is zo ongeveer het ergste wat je kunt hebben. Wat dat betreft zijn de strategieën om de zaak economisch wat meer in evenwicht te krijgen dan ook zeer verstandig.'

Wat onze professor eigenlijk - zonder bewijsvoering - zegt is dat er een causaal verband bestaat ten aanzien van: aandacht voor kansarmen, het midden van een stad door bedrijven en het verpauperen van een stad. Zijn remedie is vervolgens vaag (economisch evenwicht), maar klinkt uiteraard in deze no-nonsense periode bij de beleidsmakers heel aardig. Ik vermoed dat hij, gezien zijn pleidooi voor aandacht voor de zogenaamde opkomende bevolkingscategorieën, plusgroepen en de bouw van koopwoningen van één en twee ton, een beleid voorstaat waarbij de stedelijke overheid de sociale woningbouw gaat alknijpen. De woningcontingenten zouden dan moeten worden ingeruild voor dure woningbouw. Daarbij realiseert hij zich, gezien de laatste zin van het interview, dat hij geheel op de lijn van het huidige bezuinigingskabinet zit.

Verdwijnen?

Hoe een dergelijk beleid verpaupering van kansarmen of van de steden tegenhoudt wordt niet duidelijk. Misschien meent Van Engelsdorp Gastelaars echt dat kansarmen vanzelf verdwijnen als er geen aandacht aan hen wordt besteed en dat bedrijven een stad waarin beleidsvoerders zich verantwoordelijk voelen voor de kansarmen zouden gaan verlaten. Mij lijkt de eerste veronderstelling onacceptabel en de tweede onwaarschijnlijk. Immers, werkgevers zijn vaak gericht op goede huisvestingsfaciliteiten voor hun werknemers. Uiteraard is het mogelijk dat met name de bedrijven met een groot aandeel hoger opgeleiden, in een zorgvuldig beleid betreffende kansarmen minder geïnteresseerd zijn, maar ook deze werkgevers zullen een stedelijke situatie met scherpe tegenstellingen en hoge woningnoodcijfers niet aantrekkelijk vinden. Kortom, het lijkt plausibel dat woningbouw voor kansarmen, het vestigen van bedrijven in de stad niet negatief beïnvloedt.

SAAR BOERLAGE

Sociaal-geografe en medewerkster Instituut voor Sociale Geografie van de Universiteit van Amsterdam.

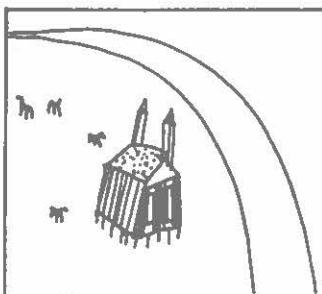
Oude nummers Agora

De hele tweede jaargang van Agora is nog verkrijgbaar. Met scriptieoverzichten van april 1985 tot april 1986. / 2,50 per nummer, / 7,50 voor de hele jaargang (exclusief portokosten). Te bestellen bij: STRABO, redactie Agora Herengracht 498 1017 CB Amsterdam tel. 020 - 271958/260817

De opdracht was zeer vrij en de ontwerpen waren dan ook van uiteenlopende aard. Verschillende schaalniveaus, van compleet ingerichte polders tot inklapbare strandtentjes, van abstract tot concreet, van utopisch tot zeer reëel.

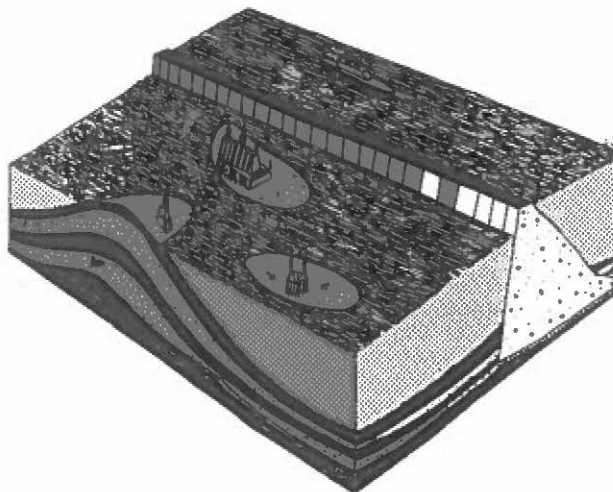
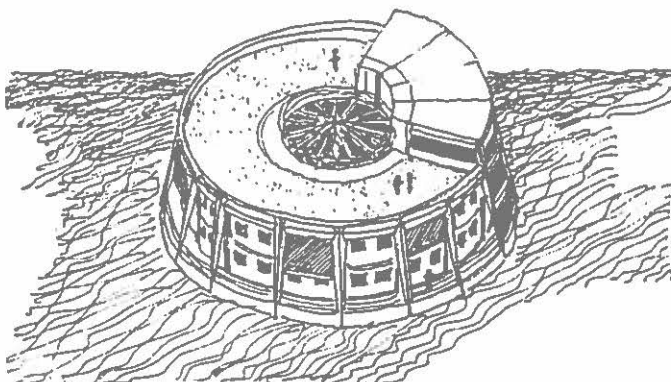
Bezorgdheid

Sommigen grepen de gelegenheid aan om door middel van hun ontwerp te wijzen op de gevaren die de mensheid wacht als ze voortgaat op de ingeslagen weg. Een plan uit Engeland voorziet in een Markerwaard die geheel was drooggelegd ten behoeve van de recreatie. De polder was onderverdeeld in een aantal gebieden waar het leefmilieu van de verschillende werelddelen werd uitgebeeld. Het laatste gebied echter, was ingericht als een 'nuclear warningpark', een kaal en uitgestorven landschap met hier en daar de overblijfselen van (menschelijk) leven en in de verte het silhouet van een kerncentrale. Bezorgdheid over de toekomst sprak ook uit een inzending van Peter Bliggensdorfer uit Zürich, maar hij wilde niet uitsluitend 'doemdenken'. Hij projecteerde midden in het Markermeer een enorme Ark 2000. De Ark wijst, net als in de tijd van Noach, op de naderende catastrofe, maar is tevens het symbool van de redding, van de mogelijkheid om te overleven.

Uit Biel (Zwitserland) kwam een optimistischer ontwerp. Een stad op eilandjes met een 'ideale' samenleving. Basisdemocratie, alternatieve energiebronnen, (water)fietsen, politie zonder gummi knuppels en een bootdienst naar Utrecht. Maar natuurlijk valt er altijd nog iets te klagen. Dat mocht, met spuitbussen op daartoe aangewezen 'gedoogmuren'

De Ark 2000 midden in het Markermeer.

The other side of design

De inpoldering van de Markerwaard is de eerstkomende jaren van de baan. Maar bij zo'n 500 studenten en docenten aan kunstacademies uit 12 verschillende landen stond het gebied deze zomer volop in de belangstelling. Zij namen deel aan een studenten-seminar onder titel 'The other side of design', dat tegelijk met het congres 'Design '87' in de hoofdstad werd gehouden. Aan de deelnemers was gevraagd hun visie te geven op de inrichting van dit watergebied, dat misschien ooit nog eens tot polder wordt omgetoverd.

Of dat ook werkelijk gebeurt, was daarbij niet van belang; door de organisatoren werd geen standpunt ingenomen over het al dan niet droogleggen van de Markerwaard. Opdracht was, om zich zo 'onbelast' mogelijk te verdiepen in het gegeven, waarbij 'alles tussen mythe en rede' mogelijk was. De verrassende - resultaten waren van 19 tot en met 21 augustus te zien op een tentoonstelling in het gebouw van de Gerrit Rietveld Academie in Amsterdam.

en tijdens de vele vergaderingen met de ombudsman in het ontmoetingscentrum. Opvallend was dat ideeën voor een ingepolderde Markerwaard bijna allemaal uit het buitenland kwamen. De meeste Nederlandse ontwerpers zien kennelijk niet veel in drooglegging.

Niet gebouwde dijk

Een van hen was Floor van Dusseldorp, docent aan de Hogeschool voor de kunsten in Utrecht. Hij ontwierp het 'Monu-

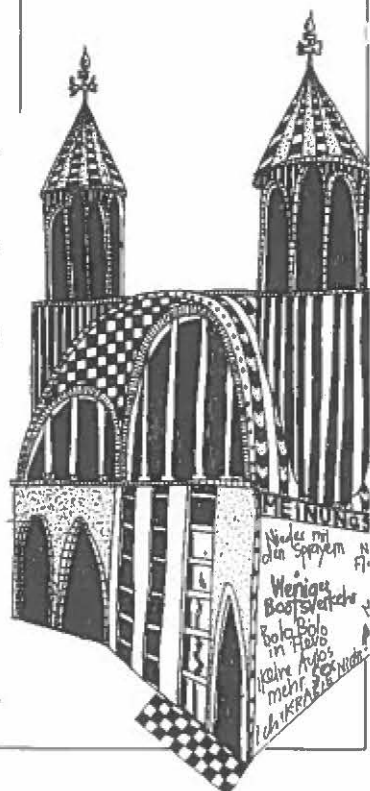
ment voor de niet gebouwde dijk', als herinnering aan de jarenlange strijd tussen voor- en tegenstanders van inpoldering. Van Dusseldorp zelf hierover:

'Wat betreft de Markerwaard zijn er twee belangrijke opvattingen: één die het water wil behouden, één die land wil veroveren. Markermeer versus Markerwaard. Beide groepen hebben zich uitstekende argumenten aangemeten die echter danig met elkaar in conflict zijn. Zo ontstonden er vele soorten plannen, prijsvragen en discussies, tot in parlement en kabinet aan toe. Overheden, deskundigen en particulieren zijn over en weer in stelling gebracht, kortom veel actie en tegenactie. Hoeveel tijd en geld is er in dit gebied gaan zitten sinds Cornelis Lely zijn plannen voor de Zuiderzee heeft gedeponneerd? Het Markermeer is nog steeds geen Markerwaard. Is het Markermeer niet meer dan de Markerwaard waard is?... Ja, toch! We gaan er dus vanuit dat het nat blijft. Ongetwijfeld bestaat de mogelijkheid dat dit lange, taai

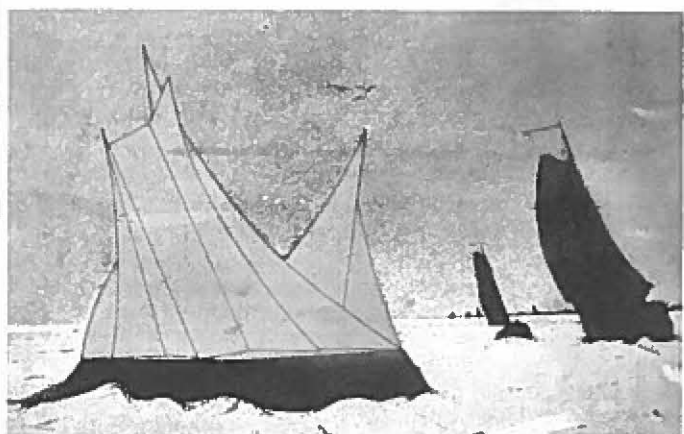
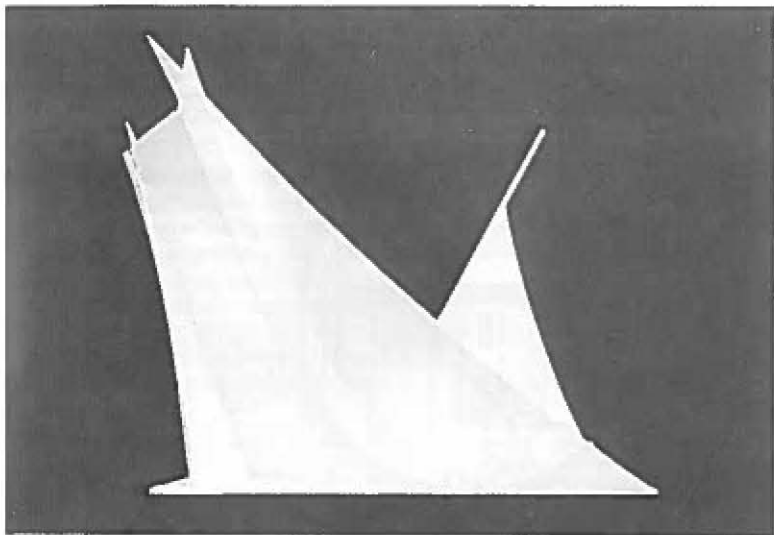
gevecht (een zeer belangrijke periode in de Zuiderzee-, IJsselmeer- en Markermeergeschiedenis) over enige jaren in de vergeetelheid zal raken. Vandaar een monument voor al die energie, die fantastische ideeën, die inzet, dat doorzettingsvermogen van voor- en tegenstanders. Een monument dat bestaat uit ruimtelijke composities van beweging, wind en zñlen, kleur en schaduw.' Hij stelt een reeks beelden voor die gelegen zijn tegenover de belangrijkste havens en steden rond het Markermeer op plaatsen waar de dijk is (was) gepland. De beelden steken ± 15 meter boven het water uit en zijn gehouden in de primaire kleuren plus zwart en wit. (zie de afbeeldingen hiernaast)

Wiel en waterpark

Ook industriële vormgevers uit Delft gingen er van uit dat de Markerwaard niet zou worden ingepolderd. Maar de dijk die nu al bestaat tussen Enkhuizen en Lelystad blijft natuurlijk en behoudt zijn functie als verbinding, 'een weg te midden van het water'. Daarnaast krijgen de dijk en een gebied direct daar achter in hun plannen een recreatieve functie. Het unieke karakter van de dijk zal in hun plannen een extra dimensie krijgen door een enorm groot, bewegend 'rad van avontuur'. Dit 50-meter-hoge rad bestaat uit twee wielen, verbonden door een transparante as, waarin zich een restaurant bevindt. Aan de spaken van beide wielen zijn cabines opgehangen, waarin bij elkaar 190 passagiers vervoerd kunnen worden. Het reuzenrad rollt met een snelheid van 10 km over de dijk van het oude Enkhuizen naar het nieuwe Lelystad. In de cabines bevinden zich de motoren die voor de aandrijving zorgen, de passagiers worden voortdurend

Gemeenschapsruimte met 'Meinungswand' in het utopische Flevo.

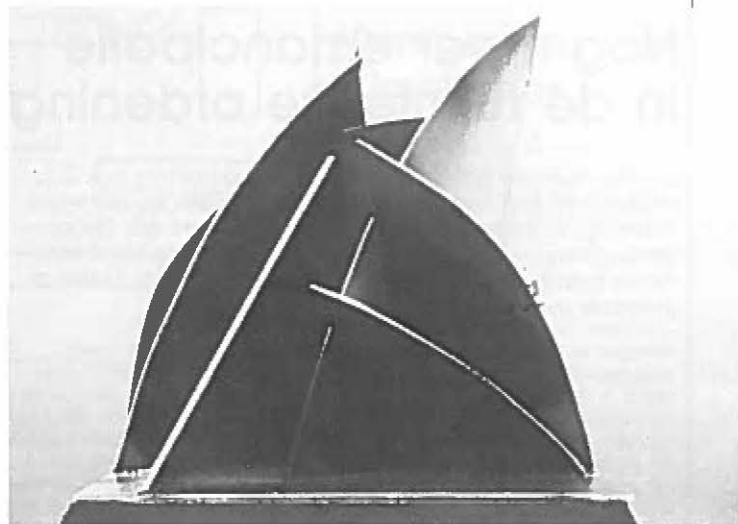
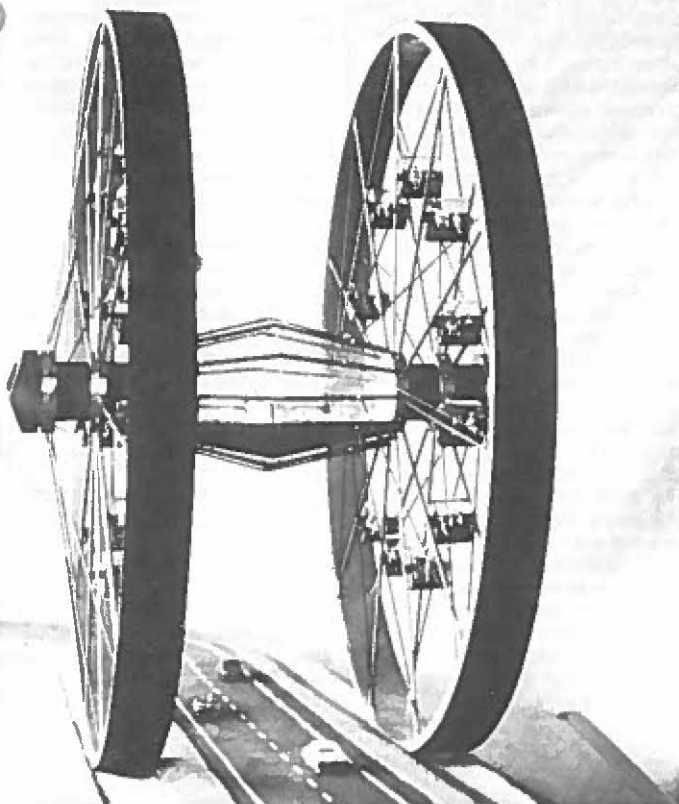
Monument voor de niet gebouwde dijk. Twee van de vijf beelden die Floor van Dusseldorp ontwierp ter herinnering aan de strijd die is geleverd tussen voor- en tegenstanders van de Markerwaard. Foto's: Floor van Dusseldorp

'heen en weer geslingerd' tussen hemel en dijk. Het rad vormt een baken voor iedereen die op het IJsselmeer vaart; voor de automobilisten op de dijk zal het een

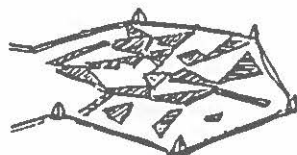
hele gewaarwording zijn er onder door te rijden.

Wanneer men uitstapt bij het eindpunt in Lelystad, kan men aansluitend het 'Waterpark' bezoeken.

Studenten van de TU-Delft ontwierpen een rollend reuzenrad. In de cabines kunnen 196 personen plaats nemen om zich over de dijk tussen Enkhuizen en Lelystad te laten vervoeren. Foto: Wibo Soede

Hier ondergaat men de strijd tegen het water, zoals de Hollanders die eeuwenlang gevoerd hebben. Het park bestaat uit een stukje drooggevalen, hier en daar nog moerassige grond, waar het waterpeil wordt geregeld met behulp van windturbines. Het overtollige water wordt via enorme fonteinne teruggespoten in het IJsselmeer. Een deel van de dijk kan worden geopend, en daarmee wordt op onregelmatige tijden een 'dijkbreuk' veroorzaakt. Is men op dat moment in het park aan het wandelen, dan moet men zijn heil zoeken op een van de vele terpen, die - net als vroeger - ter bescherming van de mens tegen het water zijn opgeworpen. Een nat pak behoort daarbij wel degelijk tot de mogelijkheden.

Verfrissend

Tot de Nederlandse inzendingen behoorde verder nog 'Het gebouw' van Joke Post uit Groningen. Haar ontwerp ging verge-

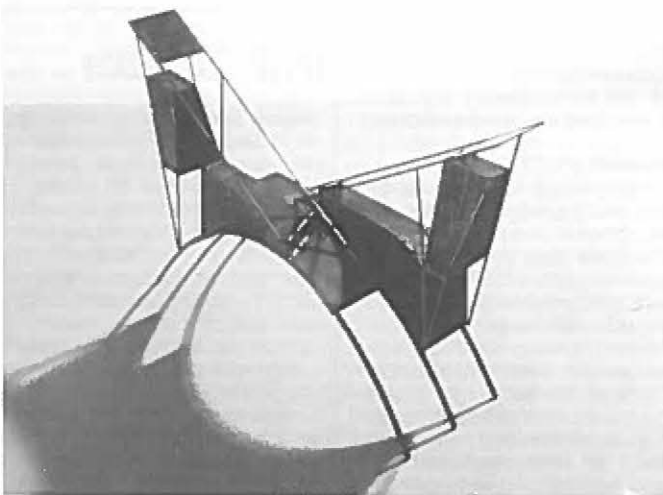
zeld van een gedicht, waarin zij haar afschuw uitsprak over een eventuele inpoldering. Maar ook de dijk die er nu al ligt, moest het ontgelden. Ze zocht er een zinvolle bestemming voor en bedacht een bouwwerk te midden van het water, waar men zich kon terugtrekken voor bezinning en meditatie. Slechts over de dijk zou deze plek te bereiken zijn.

Voor mensen, die hun bezigheden hebben in ruimtelijke ordening en gebouwde omgeving kan het zeer verfrissend zijn eens op een dergelijke manier, los van de dagelijkse praktijk, tegen de inrichting van het landschap aan te kijken. En misschien kan het geen kwaad om kunstenaars op veel grotere schaal bij de inrichting van die ruimte te betrekken.

MAX POPMA

Een verbinding over het water alsof de scheepvaart nog niet bestond een onderbreking veroorzakend zinloos en niet overtuigend De dijk ontmaskerd trekt niet langer de aandacht van belang is het water de enige bescheidenheid

Joke Post

'Het gebouw' van Joke Post. Temidden van het water, om te bezinnen en te mediteren. Dia: Stichting 'The other side of design'

Nog meer emancipatie in de ruimtelijke ordening

Enkele maanden geleden kwam, na Noord-Holland, ook Zuid-Holland met een nota over vrouwenemancipatie en ruimtelijke ordening. V. Tersteeg stelde de nota in opdracht van de Gedeputeerde Staten samen.¹ In meerdere opzichten een must voor iedere betrokkenen en zomaar geïnteresseerde, ook buiten de provincie.

Voor wie er nog niet veel van weet een prima inleiding. Voor wie al in het onderwerp zit, bevat de publicatie echter ook zeer nuttige informatie, zoals enkele 'goede voorbeelden'. Het gaat daarbij om praktijkvoorbeelden. Voor 'beginners' behandelen de eerste hoofdstukken de stand van zaken op dit moment binnen de ruimtelijke ordening, volkshuisvesting en emancipatie. Over de veelbekritiseerde functiescheiding (van wonen, werken en recreëren) schrijft Tersteeg: 'Voor buitenshuis werkende mannen is het vertoeven in gescheiden werelden een realiteit. Voor veel vrouwen komt een dergelijke extreme scheiding van activiteiten niet overeen met de werkelijkheid.'

Behalve van de achterliggende ideeën krijgt de lezer ook een helder overzicht van de publicaties, studies, activiteiten en organisaties voorgeschoteld. Voorts krijgen gemeenten en provincie tips hoe zij hun ruimtelijk orderingsbeleid, dat ten behoeve van de emancipatie vooral voorwaardenschepend moet zijn, aan kunnen passen. Meer coördinatie tussen verschillende gemeentelijke afdelingen (groen, volkshuisvesting, verkeer, economie en detailhandel) is nodig om aan de integrale kijk die emancipatie vereist, tegemoet te komen. Het aanstellen van een aparte medewerk(st)er emancipatie en ruimtelijke ordening kan uitkomst bieden. De emancipatie-doelstellingen bij uitstek zijn een herverdeling van betaald en onbetaald werk en een zelfstandig bestaan voor iedereen. Dit brengt met zich mee dat men in de toekomst moet kunnen beschikken over individuele woonruimte. In menig eengezinswoning ontbreekt deze ruimte. Verwevenheid van functies en bereikbaarheid van werkgelegenheid en voorziening zijn al even belangrijk, net als het streven naar sociale veiligheid en verkeersveiligheid.

Goede voorbeelden

Tersteeg brengt bovengenoemde drie inrichtingsuitgangspunten in een schema onder. Voor respectievelijk 'de stad', 'de groeikern/het uitbreidingsgebied' en 'de kleine kern' zet zij daarnaast de inrichtingsprincipes, waar streek- en bestemmingsplannenmakers zich aan zouden moeten houden. Een inrichtingsprincipe bij het uitgangspunt 'individuele woonruimte' in een kleine kern is bijvoorbeeld 'het zorg dragen voor een gevarieerd aanbod van woningtypen'. Een handige leidraad kortom.

Dan komen we bij de 'goede voorbeelden'. Het Rode Kruisziekenhuis in Den Haag, een geïntegreerd onderdeel van de wijk, hetgeen verduidelijkt wordt met een foto. Een ander Haags ziekenhuis, Leyenburg, ligt daarentegen geïsoleerd buiten de stad. Iemand daar bezoeken kan een dagtaak zijn. Zevenkamp, een wijk in Rotterdam, bevat kleinschalige sportvoorzieningen binnen haar grenzen, zodat vanuit de woningen toezicht mogelijk is op de ingangen van het complex. In Zoetermeer liggen de sportvelden ver buiten bewoond gebied en vrouwen gaan er 's avonds niet graag alleen heen. Ook bevat Zevenkamp volkstuinten tussen de woningen, mogelijkheden voor kleinschalige werkgelegenheid en een centraal wonen-project. Dan is er als positieve voorbeelden nog een aantal passages opgenomen uit een nota van uitgangspunten voor het gebied rond Sloterdijk (over sociale veiligheid), uit de structuurschets Toolenburg in Hoofddorp en uit het streekplan Zuid-Holland Oost.

Allemaal goede aanzetten en voorbeelden die navolging op grote schaal verdienen. Als tijdig aandacht wordt besteed aan deze zaken zal dat minder duur zijn dan wanneer straks de wonen menig woongebied hebben verlaten omdat het hun er niet bevalt, aldus de waarschuwing aan (Zuidhollandse) beleidsambtenaren.

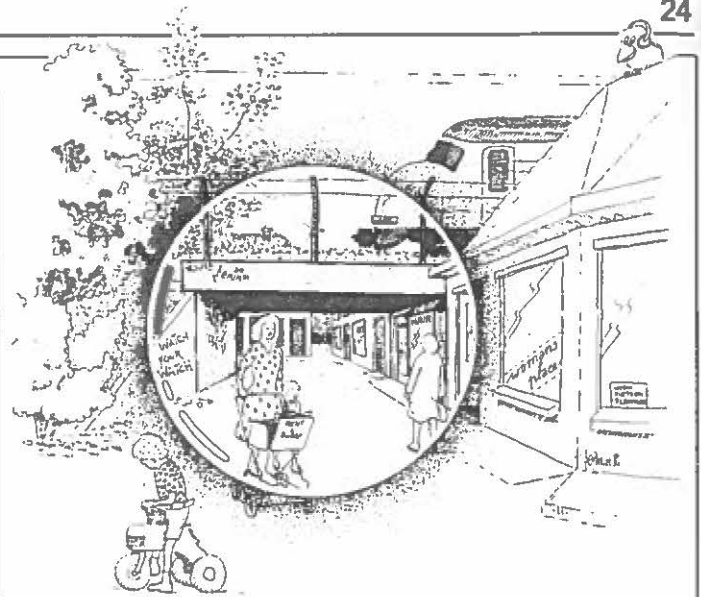
AEMILIA DE KONINGH

1. Provincie Zuid-Holland, Dienst Ruimte en Groen: *Emancipatiebestemmingsplannen-streekplannen*. Den Haag, maart 1987

IFHP 75 jaar

Volgend jaar bestaat de 'International Federation for Housing and Planning' driekwart eeuw. Ter gelegenheid hiervan zal in Den Haag van 15 tot en met 20 mei 1988 het 39e wereldcongres worden gehouden met als thema: 'New approaches to housing and planning, looking forward after 75 years of IFHP'. Speciale bijeenkomsten zijn onder andere gewijd aan de rol van vrouwen in vraagstukken rond huisvesting en ruimtelijke ordening en aan nieuwe communicatiesystemen in Europa.

Informatie: IFHP, Wassenaarseweg 43, 2596 CG Den Haag. Telefoon: 070-244557/281504.

Sociale onveiligheid in tunnels kan worden verminderd door de bebouwing te laten doorlopen. Illustratie uit de nota 'Emancipatie-bestemmingsplannen-streekplannen' van de Provincie Zuid Holland.

Bemiddeling Job Link geeft 'extra kansje'

Sinds januari van dit jaar is op de arbeidsmarkt een nieuw fenomeen actief. Job-Link is een computerdatabank waarin enkele duizenden werkzoekenden zitten, terwijl bedrijven en instellingen abonnee of losse opdrachtgever zijn. 'Een nieuwe activiteit van Intermediair', luidt de wervingsleus. De uitgever van dat weekblad, VNU, bezit een flink aandeel in dit in Alphen aan den Rijn gevestigde bureau.

Geen uitzendbureau, meer een bemiddelingsbureau, waarschuwt directeur R. Kroon. 'We functioneren in feite als een postorderbedrijf. Plaatsen doen we niet.' Een aantal harde criteria (bijvoorbeeld 'heeft bestuurlijke ervaring') wordt uit de inschrijfformulieren van werkzoekenden gelicht en in de databank ingevoerd. Opdrachtgevers laten hieruit een selectie trekken, wanneer zij een vacature hebben. Zijn ze vervolgens in iemand geïnteresseerd, dan kan de rest van de bij de harde criteria behorende gegevens (naam, adres) worden geleverd, mits de desbetreffende kandidaat daarin toestemt. Daarmee houdt de bemoeienis van Job-Link op. Een groot voordeel voor bedrijven en instellingen is dat met deze geautomatiseerde werkwijze uitermate snel en relatief goedkoop personeel te krijgen is. Het verzoek was dan ook de inschrijving niet meer alleen voor academici, HBO'ers en MBO'ers open te stellen, maar voor iedereen, wat sinds september mogelijk is. 'Per dag kunnen we twee mensen weer uitschrijven', zegt Kroon, 'op elke drie selectie-opdrachten ontstaat één sollicitatiecontact. En iedereen draait altijd mee, anders dan bij het arbeidsbureau.'

Bestandsvervuiling is er ook niet bij, aangezien een inschrijving in principe één jaar geldig is.

Geen blik open

Maar ook Job-Link kan geen 'blik HTS-ers elektrotechniek opentrekken' om met de woorden van Kroon te spreken, en voor geografen niet meer betekenen dan nog een extra kansje op (beter) werk. Toch staan er al heel wat ruimtelijke wetenschappers ingeschreven. 'Computervergaring, die velen onder hen hebben, is altijd gevraagd; al is er maar één keer met een bepaalde programmeertaal gewerkt. Dat is iets wat ik toch elke student wil aanraden.' Studenten kunnen zich reeds in het laatste jaar van hun studie bij Job-Link inschrijven. De laatste tijd zijn al met al twee geografen via Job-Link aan werk gekomen, wil Kroon nog wel kwijt. Eén bij een regionaal samenwerkingsverband en één bij een grote gemeente. In de toekomst zal het specifieke groepen werkzoekenden wellicht beter vergaan, wanneer met gespecialiseerde databases gewerkt gaat worden. Onder meer per studierichting, zodat werkgever en werkzoekende nog sneller dan nu elkaar zullen vinden. Ook wil Job-Link te zijner tijd internationaal gaan opereren. Dan kunnen planologen dus over de grenzen heen kijken en buitenlandse bedrijven kunnen hier eens grasduinen. Voor geografen en planologen is dit in ieder geval een goede en goedkope manier om met belangstellende bedrijven in contact te komen.

AEMILIA DE KONINGH

Inlichtingen: Job-Link, Postbus 290, 2400 AG Alphen aan den Rijn. Telefoon 01720-44252/34554

Gezondheid

In het vorige nummer hebben we geschreven over de toenemende werkgelegenheid voor geografen in het beleidsveld van de gezondheidszorg. Vooral bij de desbetreffende afdeling van de provincie Zuid-Holland wisten wij geografen op dergelijke 'posten'.

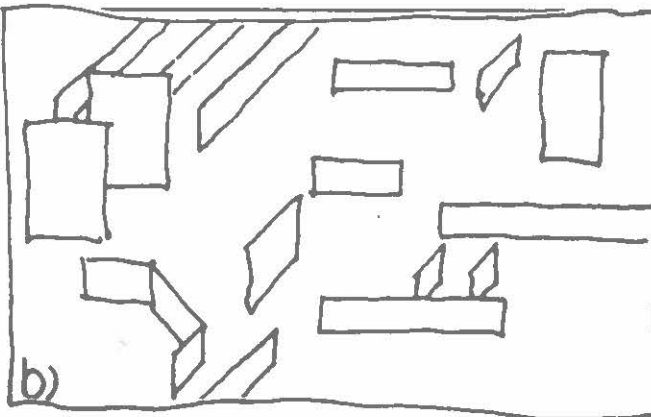
Behalve in Zuid-Holland zijn echter ook elders in het land geografen in de gezondheidssector werkzaam. Dit komt niet plotseling uit de lucht vallen. Sinds 1980 houdt Martin Stijnenbosch zich al met de gezondheidszorg bezig, hetgeen uitmondde in zijn dissertatie over 'Geografie en non-profit sector: een sociaal-geografische analyse van de intramurale gezondheidszorg'. Stijnenbosch is werkzaam bij de Rijksuniversiteit in Utrecht en het is ook daar dat de studenten bekend gemaakt worden met de problematiek in de gezondheidszorg. Het is zelfs mogelijk om middels een bijvak, 'Algemene Gezondheidszorg', gespecialiseerde kennis over de planning in deze sector op te doen. Een uniek bijvak en de geïnteresseerde studenten vinden na het volgen ervan dan ook allemaal vrij snel een baan in deze sector. Zo zitten er geografen bij de Provinciale Raad Volksgezondheid Utrecht (2), College voor ziekenhuisvoorzieningen (3), Nationaal Ziekenhuissituut (3), KIOZ (1), OHRA (1), Gemeente Utrecht afdeling Welzijn (3), NIVEL (4) en bij enkele gemeenten.

Onbekend terrein

De gezondheidszorg is een relatief onbekend terrein bij geografen en het is ook nieuw dat studenten tijdens hun studie zich op dit terrein kunnen specialiseren. Daarmee heeft de wetenschap goed ingespeeld op de behoefte in de praktijk. Geografen blijken bovendien goed te bevallen vanwege hun pragmatische instelling. In potentie vormt het beleidsterrein van de gezondheidszorg een goede arbeidsmarkt voor geografen, en met nog meer contact tussen wetenschap en praktijk kan dit wel eens een van de belangrijkste groei-markten voor de werkgelegenheid van geografen in de komende jaren zijn. De aparte dag bij de Nederlandse Geografendagen in Utrecht vorig jaar over Geografie en Gezondheidszorg vormde hier een goede aanzet voor. Ook Agora hoopt in deze een platformfunctie te kunnen vervullen en wij roepen dan ook zowel wetenschappers, als praktijkmensen op om in deze kolommen hun visie op de relatie tussen geografie en gezondheidszorg weer te geven.

KEES VAN DER MEULEN

Met dank aan Dr. Martin Stijnenbosch die ons op bovenstaande ontwikkelingen attent maakte.

De stad en de toekomst

Onder dit motto organiseert CREA/Studium Generale in Amsterdam van 5 tot en met 7 november 1987 een internationaal symposium over recente ontwikkelingen op het gebied van stadsplanning en stedelijke cultuur.

De eerste twee dagen zal het woord gevoerd worden door een aantal internationaal bekende deskundigen op dit gebied, zoals Richard Sennett, die in zijn studies 'The Uses of Disorder' en 'The Fall of Public Man' de complexe verhouding tussen privé en openbaar in de moderne urbane leefwereld analyseerde; Charles Jencks, belangrijk pleitbezorger van de postmodernistische stroming in de architectuur; Marshall Berman, die met 'All that is solid,

melts into air' een lans breekt voor een modernistische cultuurkritiek, en tenslotte onze eigen Rem Koolhaas, bekend van zijn 'pleidooi' voor Manhattan (Delirious New York) en bekend als architect met een bijzondere voorkeur voor de metropolitane ruimte. Op de derde dag slaat de Amsterdamse binnenstad centraal. Door een aantal deskundigen zullen de plannen voor het gebied bij het Centraal Station en het Oosterdok (IJ-Boulevard), worden toegelicht en van kritisch commentaar worden voorzien. Verder zijn er stedenbouwkundige rondvaarten en een video-programma. Aan de lezingen zijn workshops verbonden waarvoor men zich dient in te schrijven. Er zal een symposiumbundel verkrijgbaar zijn met teksten van en over de sprekers.

Informatie en inschrijving: CREA/Studium Generale, Grimborgwal 10-gebouw 2, 1012 GA Amsterdam. Telefoon: 020-262412. Bij inschrijving voorkeur workshop vermelden.

Symposium IJsselmeer

Voorlopig gaat de aanleg van de Markerwaard niet door. Vandaar dat de Vereniging tot behoud van het IJsselmeer het tijd vindt om plannen te maken voor het beheer hiervan als open water. Daartoe organiseert ze op 29 oktober van dit jaar een symposium voor beleidsmakers, politici en onderzoekers met als titel: 'IJsselmeer, van behouden naar beheeren'.

Het ochtendprogramma begint met een algemene inleiding van dr. H.J. Goverde (planologie KUN) over *Macht in het IJsselmeergebied, hindernis voor overgang van behoud naar beheer?* Daarna worden drie thema's ingeleid: *Het IJsselmeergebied in de Vierde Nota* (prof. ir. H. Wiggers) en ir. P.H. Koekebakker, TV-Delft); *Wat te beheren?* (ir. J.H. Jansen, Rijkswaterstaat, Directie Zuiderzeewerken); *Hoe te beheren?* (prof. mr. J. Wessel, TU-Delft).

's Middags zijn er per thema workshops, waarna in een plenaire vergadering uitspraken kunnen worden gedaan over de gevoerde discussies.

De kosten bedragen f 95,-; daarbij is inbegrepen het boek 'Macht over de Markerruimte' van Henri Goverde. Studenten en leden van de Vereniging betalen f 50,-. **Nadere inlichtingen: Secretariaat Vereniging tot Behoud van het IJsselmeer, Postbus 1, 1135 ZG Edam. Telefoon: 02993-71351.**

Is de post-moderne architect een 'superstar'? Je zou het haast zeggen, als je de informatie die ons dagelijks bereikt over de produkten van hun creativiteit, moet geloven.

Deze wijze van presenteren laat echter weinig ruimte voor 'het verhaal in en achter de façade'. Ze verhuult welke keuzen er (onbewust) worden gemaakt en waarom, en welke consequenties die keuzen hebben. Daarom wordt het tijd voor bezinning en kritische reflectie. In de hoop daaraan bij te dragen organiseert het Delfts Bouwkundig Studenten Gezelschap STYLOS van 6 oktober 1987 tot en met maart 1988 een lezingencyclus onder de titel 'Het onzichtbare in de architectuur'. Door het leggen van dwarsverbanden tussen architectuur en samenleving kan wellicht meer inzicht worden verkregen in de grenzen en voorwaarden van het werk van de architect. Veel deskundigen, prominente wetenschappers en architecten uit binnen- en buitenland, zullen de cyclus gestalte geven.

Het programma ziet er als volgt uit:

Het onzichtbare in de architectuur

Na de opening door Minister van VROM, drs. E. Nijpels, op 6 oktober begint het eerste blok waarin 'denkers' uiteen zullen zetten hoe hun ideeën over de maatschappij in de praktijk inpasbaar zijn. Inleiding *Praktijk en context*, Giancarlo de Carlo (Italië), 6 oktober. *Sociologie*, Henri Lefebvre (Frankrijk), 13 oktober. *Economie*, Ernest Mandel (België), 20 oktober. *Semiotiek*, Geoffry Broadbent (Engeland), 27 oktober. *Kunst*, Jean Leering (Nederland), 3 november. *Mens en omgeving*, Amos Rapoport (U.S.A.), 10 november. *Utopische modellen*, Michael Muller (Duitsland), 17 november. *Culturele modellen*, Franziska Bollerey (Duitsland), 24 november. *Technologie en media*, Cees Hamelink (Nederland), 1 december. *Architectonische modellen*, Carlo Aymonino (Nederland), 8 december. Op 10 december wordt het eerste blok afgesloten met een Nationaal Forum.

In het tweede blok zullen de 'doeners', de architecten zelf, toelichten hoe zij met deze invloeden in de praktijk kunnen en willen werken. Deze architecten vertegenwoordigen de belangrijke stromingen in de hedendaagse architectuur. Chales Jencks (Engeland), 17 december; Richard Roger (Engeland), 12 januari (ov.); Peter Eisenman (U.S.A.), 19 januari; Wolf Prix, Coop Himmelblau (Oostenrijk), 26 januari; Rob Krier (Luxemburg), 2 februari; Aldo Rossi (Italië), 4 februari (ov.); Ralph Erskine (Zweden), 9 februari; Kenneth Frampton (U.S.A.), 16 februari. Wie de epiloog houdt op 23 februari is nog niet bekend en ook de datum voor het Internationale Forum ter afsluiting van het tweede blok moet nog worden vastgesteld.

Alle activiteiten zijn gratis toegankelijk en spelen zich af op de Faculteit der Bouwkunde van de Technische Universiteit Delft, Berlageweg 1, aanvang 2000 uur. **Voor meer informatie: Stylos, Berlageweg 1, 2628 CR Delft. Telefoon 015-784168/783693 (vragen naar Liesbeth Janson). Of: Voorlichtingsdienst TU Delft, Stevinweg 1, Postbus 5084, 2600 GA Delft. Telefoon: 015-785404.**